

МЕНСТВО

Г. ТАЙМ

НОВЕЛИ

С Л О В О

К И Ї В

ГЕОРГ ГАЙМ

Н О В Е Л И

С Л О В О

1 9 2 5

Держтрест „Київ-Друк“,
Друк. Ч. 2. Пушкин 4,
Зам. Ч. 1.307, тир. 3.000.
Д. У. Д. — Київ, Ч. 2822

ГЕОРГ ГАЙМ.

Велика чорна постать, що йде її закриває собою обрїї. Все тоне в її тіні. Нога стунає по трунах. Моторошно-дивні пахощі смерті віють у тиші м'ясної тропічної ночі, де місяць наче великий череп; він котиться кудись у криваву вечірню зорю, що догорає над оповитим отруєними випарами болотом. Людина, якій рідні ті кошмари її страхїтти, що в них замиловані були і Бодлер і Ренбо; людина, що мелодїї свої грає на кістяках.

Так характеризували Георга Гайма ті некрологи, що з'явилися у 1912 р. Недарма-ж у нього такий глухий, голос і важкий незграбний ритм.

Поет, що загинув, 25 років маючи, залишив після себе дві збірки поезїї і книжечку новел; талантові його не судилося розвинутися на всю широчїнь, а він був такий оригінальний, такий багатонадїйний.

Поезїя Гайма доповнює його прозу. Де-які теми новел іноді опрацьовано у нього в цїлій низцї поезїї. Тему «Божевільний», напр., крім новели, оброблено ще в кількох віршах у книзі «Umbra Vitae» і з тїєю-ж аскравістю. Вечірня зоря червоно догорає на скронях у божевільних, синім птахом місяць пролітає через залі, і сні, схожі на велетенські сонця, на червоно-синїх крилах тихо пливуть по крові, що гульсє у жилах... А далі

Георг Гайм народився 30 жовтня 1887 р. у Гіршберзі (Сїлезїя). Освіту одержав у Берліні. Спеціалїзувався на юридичних науках. 16 сїчня 1912 р. загинув, провалившись на льоду, як бігав на ковзанах.

Поховано його у Шарлотенбурзі.

Твори: «Вічний день» (поезїї), «Umbra Vitae» (поезїї), «Злюдій» (новели).

ніч і кошмари, що упинаються поволі у мозок своїми гострими пазурами.

Той самий образ, що зустрічається в новелі «Йонатан», знаходимо й у віршах: над ліжком Христос розіп'ятий на хресті—як символ безсилля, кволости і смерті, як глузування над стражданнями хорих.

Антирелігійний мотив, взагалі, дуже часто звучить у поезії Гайма.

Так само і для оповідання «Різання трупу» ми маємо відповідну паралель у віршові «Морг».

Гайм бачить усюди другий бік медалі, бачить життя у його жахливих виявах. Прочитайте, напр., його вірші «Демони міста» або «Росія»; тут перед вашими очима виступають закуті в кайдани невольники, що у стінах за Верхоянськом під батогоми працюють у шахтах.

Але вже тут, у цьому віршові, написаному 1911-го року, поет у пророчому екстазі бачить, як, подібна до червоної зорі, над морем повстання, на шибениці гоїдається голова царя.

Мотив боротьби людини з ворожими їй стихіями різко виявляється в новелах «Корабель» і «П'яте жовтня».

У першому оповіданні—це боротьба проти неминучої долі, проти сліпої сили, що людина її ще не може подолати, у другому—бунт проти одвічного насильства і гніту, шалений вибух революційного ентузіазму, повіль, що рве греблі, затоплює і змиває все на своєму шляху.

Г. Гайм—один із піонерів експресіонізму. Прочитайте промову Майяра у першому оповіданні,—і ви знайдете у ній усю ту динаміку рухів і слів, що ви її тепер бачите у Курбасівській постановці «Газа», у сцені мітингу.

Коли говорити про впливи на творчість Гайма, то можна назвати такі імена, як Ренбо і Рильке; особливо помітно їхній вплив у виборі тем («Морг», «Сліпі жінки»).

Переклад перших двох новел («П'яте жовтня», «Божевільний») належить О. Бургардтові, а трьох останніх («Різання трупу», «Йонатан» і «Корабель») — М. Рильському та В. Петрову.

О. Б.

Н О В Е Л И

П'ЯТЕ ЖОВТНЯ.

П'ятого жовтня до Парижу мали прибути з Провансу підводи з хлібом. Про це великими червоними літерами сповіщали плакати, що з наказу міського радника були повивішувані на кожній вулиці. На розі цілісінкний день вештався перед ними парід, начеб-то перед ворітьми чогось нового, великого, таємничого. Зголоднілим до кісток снівся ситний рай, величезні пшеничні пироги, білі паштети, що шнітнуть у кожній ресторації.

Дим пурхатиме з усіх комнів. Пекарів повісять на лихтарях, кожен сам нектиме, руки аж по лікоть поринатимуть у борошні. Білий пилок рясим снігом укріє вулиці, і вітер гнатиме його на сонці густою хмарою.

На всіх вулицях поставлять великі столи. Париж сираялтиме урочистий загальний бенкет, грандіозний шабаш.

Люди тислися перед зачиненими підвалами пекарень і скося позирали на порожні діжі за віконними ґратами, весело поглядали вони на чорні пащі велетенських печей, що стояли без вогню і так само, як і вони, жадали хліба.

На одній із улиць Монпарнаського кварталу розбиш пекарню, скоріш для розваги, ані-ж в надії знайти хліба.

Троє людей, вуглярі з Сент-Антуана, витягли пекарю. Вони збили з нього білу перуку і поставили його-

го біля власних дверей, під зігнутим ліхтарем. Один зірвав з себе пояс, зашморгнув і накинув його пекареві на шию. Піднісши йому до обличчя чорного кулака, заревів: «Ти, проклятий черве борошняний! зараз ми тебе повісимо!»

Пекар почав лементувати і озирався навколо, шукаючи співчуття. Але він бачив самі тільки насмішкуваті обличчя.

Швець Жакобюс виступив уперед і звернувся до громадян:

— Панове, ми цю свиню відпустимо, але спочатку він мені повинен молитву прочитати.

— Так, так, молитву прочитати,—белькотав пекар.— Дозвольте мені молитву прочитати.

Жакобюс почав: «Я проклятий свинячий пекар».

Пекар повторював: «Я проклятий свинячий пекар».

Жакобюс: «Я чорний жид-мукоїд, від мене смердить на тисячу метрів».

Пекар: «Я чорний жид-мукоїд, від мене смердить на тисячу метрів».

Жакобюс: «Що-дня я молюсь чотирнадцяти угодникам, щоб ніхто не помітив, чого я тільки не підмішую у хліб».

Пекар і це повторив.

Публіка іржала. Якась бабуся присіла на східцях і з реготу кудкудакала, мов та курка, що яйце знесла.

Сам Жакобюс з сміху не міг уже далі проказувати.

Який час тривала ця комічна анатема, але врешті мізерна постать пекаря надокучила людям. Його так і покинули з зашморгом на шиї.

Пішов сильний дощ, люди поховались по-піддашшя. Пекар зник. Тільки перука його біла ще валялась посеред майдану і під дощем стала розповзатися. Собака схопив її зубами і потяг за собою.

Поволі дощ ушух, і люди знову висипали на вулицю. Знов почав їх гризти голод. Якась дитина затіпалась у корчах. Навколо люди дивились і поради добрі давали.

Раптом залунав крик: «Підводи з хлібом прибули! Підводи з хлібом!»

По всій вулиці покотився цей крик. Люди синнули за ворота. Вони вийшли на простір, у голе поле, вони бачили покинуте небо і вздовж шосе довгий ряд тополів, що поринали в убогому обрії рівнин. Зграю воронів односило вітром кудись до міста.

Людська повінь розлилась по полях. В одних на плечах були порожні мішки, в інших ночви, казани—на хліб.

І вони чекали на підводи, пильно розглядаючи край неба, наче юрба астрономів, що шукають нового світача.

Вони ждали і ждали, але нічого не бачили, крім хмарного неба та вихоря, що то туди, то сюди перегинав високі дерева.

З церковної банти в німі маси повільно падали вдари годинника. Тоді вони стали пригадувати, як звичайно в цю пору вони сиділи за повними столами, а посередині нішався товстий король—біла буханка хліба. Слово «rain» усією своєю білістю, ситістю врїзувалось у мозок маси і лежало там, як камінь на сонці, велике, хрустке: хоч бери та й надрізуй. Вони замружували повіки й почували, як по руках краплями стікає пшеничний сік. Вони відчували теплість, священу хмару печей, рожеве полум'я, що смалило і смуглявило білі буханки.

І руки в їх тремтіли, так вони зголодніли без хліба. З голоду їх дрижаки брали, і язики жували у порожньому роті; вони почали ковтати повітря, і зуби в їх безвладно кладали, начеб-то вони розкришували білі шмат-

ки. У багатьох із рота звисали носові хустки, і великі зуби жували повільно, як машини. Вони заплющили за-
налі очі, і голови в їх гоїдалися над куклами в такт
якоїсь таємничої, болісної музики. Інші сиділи на стовпи-
чках на вулиці й плакали з голоду, а біля їхніх колін
сповигали великі схудлі собаки, в яких кістки майже
проколочували шкіру.

Страшенна втома поїняла нерухомі маси, безпорад-
на байдужість укривалом упала на їх білі обличчя і
паралізувала всіх.

Ой, у них уже не було волі. Голод де-далі більш її
заморював. Він виснажував їх у привидах і муках яко-
гось жахливого сну.

Далеко навколо їх розляглась рівнина Франції, ото-
чена примарами-вітряками, що круг обрію стояли, на-
че велетенські божища збіжжя, що руками своїх могут-
ніх крил здіймали цілі хмари борошна,—ніби-то фіміям
курився над величезними їхніми головами.

Довгі столи стояли на кордоні Франції,—вони впи-
налися під тягарем незчислених страв. Їх вабило туди.
У важкі дубиці вони були закуті, і страшній опії го-
лоду отруїв їхню кров, і вона обернулася в чорний
шлак. Їм хотілося кричати: «Хліба! хліба! хоч шмато-
чок; милосердя, хоч шматочок, о милій боже!» Але во-
ни не змогли розтулити вуст; який жах—вони поіміли.
Який жах—вони не могли поворухнути ні одним чле-
ном, вони були спаралізовані.

І чорні сні носилися над юрбою, що скупчилась і
стояла, наче війсьکو, роковане на вічну смерть, пока-
ране вічною німотою; над ними тяжіло прокляття зно-
ву пірнути у черево Парижу, страждати, голодувати,
на світ родитися і помирати у морі чорної темряви,
каторги, голоду й рабства, бути задушеними від пожад-
ливих відкупщиків податків, виснаженими від сухотів, зде-

первованими вічним димом заулків, зів'ялими, як старий пергамент, від їдконого повітря низьких підвалів, і врешті задубіти на своїх брудних постелях і разом з останнім зітханням послати прокльони жердеві, що прийшов іменем бога, іменем держави і влади видурити в їх останній гріш на церкву, і це в подяку за їхнє довготерпливе нужденне життя.

Ніколи в їхні могили не зазірало сонце. Хіба-ж вони його знали у своїх огидних ямах?! Непритомні від диму, повиті в густі хмари чаду, вони иноді бачили, як опівдні воно випливало над містом на годинку або дві. Потім воно зникало. Тіні виповзали з-під будинків і повзли по них угору, немов чорні, холодні на дотик поліпи заулків.

Як часто вони крізь огорожу Гренадирських садів милувалися просторими сонячними луками. Пороззявлявши роти, дивились вони на танці придворних дам, на пастуші палички кавалерів у золотом гаптованих мундирах, поклони маврів, тарілки з бісквітами, солодощами, на золоту колесницю, у якій королева повільно проїздила парком, наче та сірійська богиня, величчя Астарта, уся в білому шовку, і тисячі перлів блищало на ній, як на якійсь святій.

О, як часто впивалися вони гострим пахом мускусу, вони майже задихалися від пахощів амбри, що наче з якогось таємничого храму тяглись з Люксембургського парку. О, чи-ж їх не можна було хоч раз впустити, дати посидіти на такому оксамитовому кріслі, хоч раз поїздити у такій колесниці? Вони-б з радістю знищили усе Національне Зібрання, вони-б ноги цілували королеві, тільки-б він дав їм змогу на годинку забути про голод, про голі поля, що нічого не родили.

Вони приплющували носи до залізних прутів ґрат, вони просовували руки,—цілі натовпи жебраків, цілі

отари нещасних, одметених, що скиглили, і страшний пах потяг у парк, наче хмара похмурої вечірньої зорі, що жахливий віщує ранок. Вони висіли на ґратах, як огидні павуки, втопивши погляд кудись далеко в парк, в його вечірні луки, гаї, в його лаврові алеї, мармурові фігури, що з високости своїх постаментів солодко веміхалися до них. Маленькі амурчики, товсті, як вгодовані гусаки, з рученятами, що скидалися на білі начинені ковбаси, цілилися в їх пороззявлювані роти любовними стрілами, кивали на них камінними сайдаками, а тут на плечі їх тяжко надала рука судового пристава, що з'явився, щоб за несплату податків кинути їх у в'язницю.

Ті, що спали, стогнали уві сні, а той, що не спав, заздрих їм.

Вони дивилися поперед себе, в далечінь, виглядаючи підвід з хлібом, а безлюдна дорога, спустошена страхіттями революції, була як мертва кишка, що вже не постачала жадної поживи череву Франції.

Вона була біла її губилася десь у далекому німому небі. І де небо, сите, наче попівське обличчя, лиснюче, мов єніскопська щока, без зморщок, як годованій мандрівній манах, зносило над обрієм своєї безкольорове чоло. Воно було сумирне, як селянська меса, і загідно оточене маленькими сивими південними хмарками, нагадувало старенького абата, що здрімався після обіду у своїй сакристії, тихо упокоєний у кріслі, а на чоло його спадають цуклі перуки.

Лахміття людське розповсюджувало страшний сморід. Брудні краватки допотіли круг сірих облич. Приглушений плач пролетів і завмер серед жахливої мовчанки.

Що око сягало, видно було, як проколювали повітря їхні діраві трьохкутні капелюхи, а де-не-де на них танцювали брудні струсові пера.

Поодинокі чорні постаті нагадували скам'янілі фігури якогось менуета; це був танець смерти, за спиною якої зразу все застигло, обернулося у величезні чорні купи каміння, скрижаніло в муках. Стовпи мовчання. Незчисленні Лоти, що їх полум'я якоїсь пекельної Гомори перетопило у вічну скам'янілість.

Високо над ними, в холодному жовтневому небі котив залізний плуг часу, орав свої поля горем, засівав їх бідною, щоб колись зійшло на них полум'я помсти, щоб колись на гіл'яотинних жниввах руки цих тисяч стали легкими, окриленними і веселими, як жваві голубки, щоб колись вони, як боги майбутнього, виступали під склепінням небес, з непокритими головами, у вічному сльїві безсмертної вранішньої зорі.

На тлі білявого неба, на далекому кінці вулиці почала вирізнятися якась чорна крапка.

Ті, що стояли попереду, помітили її, і звернули на це увагу інших. Всі почали вдивлятися в далечінь. Невже оця чорна крапка була Мекка їхніх надій, невже вона несла визволення?

На кілька хвилин усі вони повірили в це, вони примушували себе вірити.

Але крапка збільшувалась надто швидко. Тепер усі бачили, що це не були повільні шеренги підвід, це не була борошенна валка. І надія розвіялась за вітром, покинула чола їхні.

Але що-ж це таке було? Хто мчав так шалено? Хто в таку мертву пору мав-би так мчати?

Кілька людей злізло на товсті верби і почали виглядати по-над голови натовпу.

Тепер вони його бачили і викрикували його ім'я. Це був Майяр. Майяр з Бастилії! Майяр—герой чотирнадцятого липня.

І ось він вривався прямо в юрбу. Він спинив коня, і у його вихопилося тільки одне слово. «Зрада!»—скрикнув він.

І — забушував ураган. «Зрада! зрада!» З десяток людей підхопило його й підняло на плечі. Він стояв угорі, спираючись одною рукою на дерево, непритомний з напруження, майже осліпий од поту, що з його чорного волосся котився йому в вічі.

— Майяр хоче говорити, — кинув хтось. І страшна тиша запанувала.

Всі чекали тим страшним чеканням мас, що буває перед вибухом. У ці страшні хвилини зважувалась доля Франції, і поволі почала спускатися додолу шалька, на яку покладено було кайдани, в'язниці, хрести, біблії, чотки, корони, берла, держави, усе це вповите у фальшиву лагідність бурбоцьких лілій,—шалька, на якій тяжіли порожні слова, обіцянки, королівська зрадливість, несправедливі вироки, безпідставні привідеї,—уся ця страшна гора того, чим тисячоріччями обдурювано Європу.

Одним плигом Майяр опинився на дереві.

З цього голого амвону кидав він свої грізні слова по-над людські голови, по-над голі поля, темні мури, чорні під'ємні мости, на яких товпилися люди, в тунелі воріт, по-над дахи Парижу, у двори і заулки похмурого передмістя, далеко в усі притулки бідноти, де тільки під землею в кайданах, поруч з щурячими норами, було яке прокляте людське вухо, до котрого слова його могли долетіти.

«До нації! Ви нещасні, ви прокляті, ви викинуті! Вас зраджують. Вас вичавлюють. Скоро ви бігатимете голі, умиратимете на сходах, з ваших покляклих рук видиратимуть останній гріш відкупщики податків, прислужники Канета, кровопивці кровопивця, павуки павука.

«Ми покинуті, ми одішхані! Нам уже край прийшов. Скоро здеруть вони з нас останній сюртук. З наших сорочок понакручують вони мотуззя. Своїми тілами доведеться нам вимостити вулицю, щоб колесниці катів могли по сухому проїхати. Чому-б нам справді не вмерти? Своїми тілами ми запаскуджуємо повітря, од нас смердить, до нас бояться й доторкнутись; чи не так?»

«Чому-ж би нам не померти?»

«Що ми можемо зробити?»

«Ми-ж не можемо захистити себе! Ми потрухлявіли, ми поніміли.

«У нас досягли штучної дорожничі, нас виморили, голод убив у нас сили».

Кожне слово тяжким каменем падало в натовп. За кожним складом він відкидав руки вперед, немов-би хотів розхитати обрії, наче бомбу за бомбою кидаючи в нього свої слова.

«Чи знаєте ви, що сталося цієї ночі?»

«Королева...»

«А, королева!»— юрба так і застигла, почувши зненависне ім'я.

«Королева... чи знаєте ви, що зробила стара курва? Три повки драгунів вона викликала до Версалю. Скрізь по домівках розташувалися вони, і члени Зборів ледве наважуються голос знести. Мірабо став нижчий од трави, а з інших ніхто її кахикнути не сміє. Сором дивитися на це. Навіщо вони у палаці присягалися, ці комедіанти свободи? Навіщо ви крив свою пролили, коли брали Бастилю? Все було дарма, чуєте, дарма!

«Ви знов залізете у свої печери, смолоскип свободи став маленьким вогником нічним, поганим кагандем, досить ясним, щоб просвітити вам дорогу до ваших ям.

«За два дні тут буде Брольє з військом. Збори буде розпущено, ешафот знов поставлено, Бастилю відбудо-

вано. Платитимете податки. Усі в'язниці вже роззявляють свої пащі.

«Вашого голоду ніхто не втишить, можете собі спокійно збожеволіти. Король видав наказа затримати підводи з хлібом ще перед Орлеаном і відправив їх додому».

Слова його потонули у бурі гніву. Ціле море стиснутих кулаків знеслось угору. Як величезний Мальстром, заколивалися маси круг дерева.

І дерево зносилося по-над цим морем криків, по-над виром прокльонів, по-над відгомоном гніву, що, подібний до могучого чорного вихору, од небес повертався назад і починав це море коливати й так кружляти, що воно загуло, мов бовкало мідного дзвону.

Дерево зносилося, наче охоплене чорним полум'ям,— само як холодне полум'я, що на закляття якогось демона вирвалося з безодні підземної.

Високо серед безлистих гіляк висів Майяр, схожий на велетенського чорного птаха, і розмахував руками, окреслюючи ними круги, начеб-то збирався злинути і по-над голови людські полетіти кудись у вечір,—демон одчаю, чорний Веліял, бог маси, що руками розкидав чорний вогонь.

Але на чолі його, що якоюсь надземною ясністю обливало чорне світло, грав золотий промінь; цей промінь, високо по-над хаосом пронизуючи хмару, падав з зеніту небес.

Тільки на заході ясніла маленька смуга,—там небо було розіп'ято над полями, мов килим шовкової блакити, увесь іще замріяний у спогадах якоїсь таємної ідилії.

Із розбурканого моря людського раптом двічі вивірився поклик, кинутий в нападі різким дискантом: «До Версалю! До Версалю!» Начеб-то маса сама кинула цей поклик, начеб-то єдина воля висловила те, що во-

рушилось у тисячах голів. Тут була мета. Це був уже не хаос, людські маси відразу стали могутнім військом. Як велетенський магніт, західне небо повертало їхні голови в той бік, де їх дожидав Версаль. Цією дорогою вони підуть, вони більш не чекатимуть. Сили, зворушені бурею одчаю, мали тепер одну волю, один шлях. Греблю було прорвано.

Перші лави якось-то самі собою рушили з місця. По четверо, по п'ятеро в ряд, скільки це дозволяла ширина вулиці.

Майяр це побачив. Швидко, як мога, зліз він із свого дерева, покликав ще трьох із тих, кого він знав, і разом з ними побіг полями, щоб перетяти шлях натовпові.

Опинившись попереду, він став з своїми людьми проти течії і намагався переконати юрбу, щоб вона обрала собі ватажка, здобула зброю. Але його не слухали. Тепер його голос був такий-же, як і голос кожного іншого, хто здумав-би спинити ці залізні батальйони. Маса відштовхнула його на-бік і зміла маленьку греблю з чотирьох людей; течія підхопила і понесла й Майяра і друзів його.

Невидимий ватажок вів їх, невидимий стяг мав перед ними, величезний прапор, що його ніс попереду якийсь велетень - хорунжий. Криваво-червоне знамено було розгорнено. Могутня корогва вольности, що пурпурово палахкотіла на вечірньому небі, наче вранішня зоря.

Всі вони стали незчисленими братами. Хвилина нестями з'єднала, злиувала їх.

Чоловіки й жінки всуміш, робітники, студенти, адвокати. Білі перуки, панчохи й санцюлоти, перекупки, що торгували рибою, жінки з дітьми на руках, жовніри, що наче генерали розмахували своїми списами по-над юрбою,

шевці у шкур'яних хвартухах і дерев'яних шкарбапах, кравці, шинкарі, жебраки, волоцюги, мешканді передмістя, голодранці в лахміттях,—незліченне військо.

З непокритими головами йшли вони дорогою. Лунали маршові пісні. А на паличках у них замість пранорів маяли червоні хусточки. Їхні муки були ошляхетнені, їхні страждання були забуті,—людина прокинулася в них.

Це був вечір, коли раб під'яремний скидав з себе тисячолітні кайдани і високо до вечірнього сонця зносив свою голову, як Прометей, що несе новий вогонь у руках своїх.

Вони були беззбройні,—що з того? Вони були без проводаря,—байдуже! Куди ділися голод і муки?!

І вечірня зоря розливалася по їхніх обличчях, на чолах у їх палала мрія вічної величи. На протязі усієї безконечної дороги поломеніли в її сяйві тисячі голів, наче море, одвічне море.

Серця їхні, що задихалися в мутному струмені років під попелом нужденної праці, знов починали поломеніти, займалися від цієї вечірньої зорі.

Вони, йдучи, подавали один одному руки, вони обіймались. Вони не марно страждали. Усі вони знали, що роки страждання минули, і серця в їх тихо тремтіли.

Вічна мелодія сповняла небо і його пурпурову блакить; вічний палав смолокип. І сонце плило попереду їх, поринаючи у вечір; воно запалювало ліси, воно спалювало небо. І наче божественні кораблі, де за матросів духи волі, плвли вперед їх на вітрилах великі хмари в прудкому вітрі.

А могутні придорожні тополі просвічували, наче величезні канделябри,—кожне дерево—золоте полум'я,—їхньої слави широкий шлях.

БОЖЕВІЛЬНИЙ.

Сторож видав йому речі, касир виплатив гроші, вогоратар одчинив йому великі залізні двері. Він вийшов у присадок, клацнув біля фіртки клямкою і опинився на вулиці.

Так, тепер світ щось побачить.

Він пішов уздовж трамвайної колії, між двома рядами низьких будинків передмістя. На шляху його було поле, і він кинувся в болиголови та густі маки при дорозі. Він увесь заховався в них, мов у товстому зеленому килимі. Тільки обличчя його висвічувало, наче білий місяць, що починає сходити. Так, тепер він спочине.

Він був вільний. Як раз була вже нора його випустити, інакше він-би всіх перемордував, усіх разом. Товстопузого директора він-би схопив за рижу борідку, встромив-би в машинну, що виробляє ковбаси. Ах, яка-ж це огидна пика! Як він завжди реготався, проходячи через м'ясну.

Противна пика, хай йому чорт!

А асистент, цей кабан горбатий, тому-б він таки розтоптав мозок. А сторожі у своїх білосмугих кителях, такі схожі на банду каторжан, ці паскудники, що обкрадали чоловіків, а жінок гвалтували по клозетах. Це-ж просто здуріти можна було.

І він, справді, не знав, як витримав свій час. Три чи чотири роки; як-же довго він власне висидів там, у цій білій дірі, у цій великій скрині, серед божевільних!

Коли він уранці йшов через широке подвір'я в м'ясну, вони лежали навколо й вишкіряли зуби, де-які напівголі. Потім приходили сторожі й забирали тих, що себе дуже погано поводити, садовили їх у гарячі купелі. Не одного там ошпарили, навмисне, про це він знав. Одного разу сторожі хотіли притягти в м'ясну мертв'яка, щоб наробити ковбас, а потім ними нагодувати їх. Він про це повідомив лікаря, але той намагався його переконати, що він помиляється. Так він, виходить, у спілці з ними. От проклятий пес! Попався-б він тепер йому. Він-би його у жито затягнув і вирвав-би йому горлянку, дьому кабанові проклятому, дьому сучому синові клятому.

Взагалі, чого його, власне кажучи, засадили у лікарню? Тільки інтриги, та її годі. Що він зробив? Кілька разів одлупцював свою жінку, але на це-ж він право мав: він-же жонатий. Поліція повинна була-б вигнати його жінку, коли вона прийшла в район, це було-б справедливіше. Замість цього було викликано його, допитувано, улаштовано цілу комедію. А одного ранку його зовсім не пустили. Його посадили у повіз і привезли сюди. Така несправедливість, така безсоромність!

А кому за це дякувати? Тільки жінці. Гаразд, з нею він іще поквитається. На її рахунок уже багато записано.

Розлютований, вирвав він жмут колосків і почав ним розмахувати, мов ціпком. Потім він підвівся. Горе-ж її тепер!

Він скинув клунок з речами на плечі і рушив далі. Але не знав, куди йому йти. Десь аж за полями курився димар. Він знав, це було недалеко від його помешкання.

Він збочив і пішов полями, просто через жита. Навпростець до мети. Яка це радість була наступати на повні колоски, що під ногою його так і тріщали, так і лускали.

Він заплющував очі, і блаженна усмішка перебігала по обличчю.

Йому здавалось, що він іде широким майданом. Там лежало багато-багато людей, усі поприпадавши головами до землі. Було так, як на картині в помешканні директора, де тисячі людей у білих плащах і капюшонах лежали ниць перед великим каменем, до якого вони молилися. Ця картина звалася Кааба. «Кааба, Кааба», повторював він за кожним кроком. Він вимовляв ці слова, як могутнє закляття, і кожного разу наступав праворуч, ліворуч на незчисленні білі голови. ↑ тоді черепи тріщали; такий звук, ніби хтось молотком розбиває горіха.

Де-які бриніли дуже ніжно, це були тонкі, дитячі черепи. Тоді звук був такий, як срібло, лехкий, прозорий як маленька хмаринка. Інші-ж хрипіли, коли на них наступали, мов лісовики. І потім із рота висувалися червоні тремтячі їхні язики, як це бува у гумових м'ячах. Ах, це було чудесно!

Де-які були такі м'які, що так і вгрузав у них. Вони прилипали до ніг, і так з двома черепами на ногах він і йшов, мов-би виліз із двох яєшних шкаралуп, що не встиг струснути з себе.

Найбільш його тішило, коли він помічав голову старого чоловіка, голу й блискучу, як мармурова куля. Він тоді обережно примірявся, кілька разів націлявся, для сроби: так, так, так. І потім наступав,—трах! аж мозок бризкав у всі боки, мов маленький золотий водограй.

Згодом він втомився. Аж раптом згадав про божевільного, який думав, що в нього скляні ноги і що він не може ходити. Увесь день сидів він на своїйому кравецькому столі, сторожі мусіли його переносити. Коли його ставили на рівні ноги, він не йшов сам далі. Проте ноги в його були здоровісінькі, це-ж усі бачи-

ли. Навіть до клозету він сам не йшов. Ну, чи-ж можна бути таким дурним? Це-ж просто сміх.

Недавно одвідав їх пастор і тоді він йому сказав про цього ідіота: «Гляньте, пане пасторе, на того кравця, він занадто божевільний. Таке дурне стерво.» І пастор так реготався, що аж стіни ходором ходили.

Він виїшов з жита; до всього,—до вбрання його й до волосся,—поприлипала солома. Клунок з речами він згубив десь у дорозі. Колоски ще тримав у руді і розмахував ними, наче золотим прапором. Випроставшись струнко, марширував. Права, ліва, шинка, сало,—наспівував він. І лопухи, що поприставали до його штанів, одлітали широкими дугами.

«Рота, стій!»—скомандував він. Устроїв прапора в пісок, а сам розлігся у рівчаку.

Раптом йому стало боляко сонця, що пекло його скроні. Він думав, що воно на нього накинеться, і заховав обличчя в траву. Потім заснув.

Прокинувся від дитячих голосів. Коло нього стояли малий хлопчик і дівчинка. Як побачили вони, що чоловік прокинувся, то стали тікати.

Страшна лютість до цих дітей узяла його, обличчя почервоніло, як рак.

Одним плигом він став на рівні ноги й кинувся за дітьми. Вони, почувши його кроки, почали кричати й побігли швидче. Малий хлопчик потяг сестричку за собою. Вона спіткнулась, упала й почала плакати.

Плачу він взагалі не міг чути.

Він догнав дітей і схопив малу дівчинку. Вона побачила осатаніле обличчя над собою й пронизливо скрикнула. Хлопчик теж закричав і хотів утекти, але він схопив його другою рукою і стукнув дітей головами одно об одне. «Раз, два, три, раз, два, три»,—рахував він і за третім разом черепи стукнули, мов грім. Ось і кров

виступила. Це його сп'яняло, робило його богом. Йому захотілося співати. На думку спав йому хорал, і він заспівав:

«Мідца твердиня наш господь,
Найкраща наша зброя.
Він нам поможе побороть
Всі прикрості біди лихої.
А сатана старий,
Наш клятий ворог злий,
Все мислить: хитрістю візьму.
Він думає, тепер йому
На світі рівного немає.»

Він голосно акцентував окремі такти і за кожним разом стукав одну об одну голівки, як музика, що б'є в цимбали.

Скінчивши хорал, він випустив з рук потрошені черепи і в екстазі почав танцювати навколо трупиків. При цьому розмахував руками, мов велетенський птах, і кров з них так і бризкала огненним дощем.

Але раптом настроїй його змінився. Непереможна жалість до бідних дітей стиснула йому горло. Він підняв трупи, що валялися в куряві на шляху, і перетяг їх у жито. Вирвавши жменю бур'яну, стер з їх обличчів кров, мозок і бруд і сів поміж двома труниками. Потім узяв їхні рученята й почав їх пестити кривавими пальцями.

Він заплакав. Рясні сльози поволі стікали по щоках.

Йому спало на думку, що, може, дітей можна віджити. Ставши навколюшки, він схилювся над обличчями дітей, дмухнув у діри в їхніх черепах. Але діти не ворухилися. Тоді він подумав, що цього, може, не досить і повторив свою спробу. Але і на цей раз не помогло. «Ну, що-ж, нічого не вдієш,» сказав він: «що вмерло, те вмерло.»

На пах крові почала помалу злітатися з полів страшenna сила мух, комарів та інших комах. Густою хмарою кружляли вони над ранами. Кілька разів він намагався одігнати їх. Але коли вони його самого почали кусати, це йому не сподобалось. Він встав і пішов, а комахи чорною хмарою спустились на скривавлені черепи.

Так, але куди-ж тепер?

Тоді він знов згадав про свій намір. Йому-ж треба було поквитуватися з жінкою. І в передчутті помсти обличчя його поломеніло, як пурпурове сонце.

Він збочив на широкий шлях, що йшов до передмістя. Оглянувся навколо.

Вулиця була порожня. В даліні губився шлях. Позаду його на горбі сидів чоловік з катеринкою. Тепер на горб підіймалася жінка, що тягла за собою невеличку тачку.

Він підождав її, пропустив повз себе і пішов за нею.

Йому здавалося, що він її знав. Чи не була це перекунка, що торгує на розі городиною? Він хотів з нею забалакати, але посбромився. «Ах, вона думає, що я—божевільний з № 17. Як що вона мене візнає, то висміє. Але я, сто чортів, не дозволю над собою глузувати. Скоріш я їй голову проломлю».

Він почув, що в ньому знов закипала лють. Він боявся цього темного шаленства. «Ось, ось воно мене знов охопить», подумав він. Голова в його закрутилася, він ухопивсь за дерево і заплющив очі.

І раптом він знов побачив звіря, що сидів у йому, у шию, у шлункові, якась велика гієна. Яка-ж у неї паща! І це стерво хотіло вийти. Так, так,—геть на-двір.

Тепер уже сам він був звірем і рачки поліз по дорозі. Швидче, швидче, а то вона втече! Ловко бігає, але гієна швидча від неї.

Він загавкав голосно, як шакал. Жінка озирнулася. Побачивши людину, що біжить за нею рачки, покошлане волосся на товстому обличчі, білому од курави, вона кинула тачку і з криком та лементом пустилась тікати.

Тоді звір скочив на ноги. Як дикун помчав він за нею. Його довга грива розмаялась, його пазурі скребли в повітрі, а з пащеки висів язик.

Тепер він уже чув, як жінка дихала. Вона лаяла, кричала і втікала, що було сили. Але... ще один-два скоки. І звір стрибає їй на шию.

Жінка качається в піску, звір її шарпає. Ось горлянка, тут найкраща кров; завжди з горлянки п'ють. Він вшивається в горлянку і смочче кров з її тіла. Хай йому чорт, але це гарно.

Звір кидає жінку і стає на рівні ноги. Ось ще один іде. Який-же він дурний. Він і не помічає, що тут гієни сидять. Який-же це ідіот!

Старий чоловік зблизився. Крізь свої великі окуляри він поглянув на жінку, що лежала в піску з зімнятим спідницями й у смертельній боротьбі притисненими до тіла коліньми. Круг голови її була велика калюжа крові.

Він спинився біля жінки, остовпілий із жаху. Але ось розступились високі волошки, і вийшов чоловік, дикий, обдертий. Рот в його був увесь у крові.

«Це напевно, вбивця», подумав старий.

Злякавшись, він не знав, що йому робити. Чи втікати, чи залишатися?

Врешті він спробував бути привітним. У того-ж не всі були дома, це-ж одразу видно було.

— Добридень,—сказав божевільний.

— Добридень, — відповів старий. — Яке страшне нещастя!

— Так, так, страшне нещастя, маєте рацію,—мовив божевільний. Голос у його затремтів.

— Але мені треба йти далі. Вибачайте.

І старий спочатку ішов кілька кроків повільно. Коли вже він одійшов далі й помітив, що вбивця не женеться за ним, він пішов швидче. Нарешті він побіг, як малий хлопець.

— Ой, який-же він кумедний, якого драпака дає! Це-ж божевільний дім.— І божевільний затрясся з роготу; у зморшках на обличчі в його загусла кров. Він мав вигляд страшного чорта.

А врешті, хай собі той біжить. Бо має рацію. Він сам-би так достоту зробив. Тут із життя могли ще знову повискакувати гієни.

Але фе, який-же я брудний!— Він оглянув себе. — Звідки стільки крові?

Він здер з жінки фартуха й витер ним, оскільки це можливо було, кров.

Його слогати розгубилися. Він нарешті уже не знав, де він. Знов пішов навпростець ланами, польовими шляхами у полудневу спеку. Сам собі видавався великою квіткою, що блукає полями. Мов соняшник. Гаразд він цього не знав.

Він почував голод.

Надибав по дорозі поле з буряками, вирвав кілька буряків і з'їв.

На лану надибав ставок.

Мов велика чорна хустка, лежав він на золотому житі.

Йому заманулось викупатись; він роздягся й увійшов у воду. Як це втихомирювало, заспокоювало. Він вдихав у себе пахощі води, над якою повився гострий дух літніх полів. «Ах, вода, вода!» промовляв він стиха, мов-би кликав когось. І тепер він плавав, наче велика біла риба у тремтячому ставку.

На березі сплів собі корону з очерету і почав себе оглядати в воді. Потім застрибав на березі її голій затанцював у білому сонячному сяйві, великий, сильний, прекрасний, як сатир; раптом йому спало на думку, що він робить щось неподобне. Він швидко одягся, зігнувся і поліз у жито.

— Коли тепер надійде сторож і знайде мене тут, то дуже ляатиметься, викаже директорові,—подумав він. Але ніхто не йшов, і він знов осмілів і пішов далі.

Раптом опинився перед парканом. Це був садок. Там порозвішувано було білизну, поміж нею спали діти. Він пішов вздовж цього паркану і вийшов на вулицю.

На вулиці було чимало людей, що проходили повз його, не звертаючи жадної уваги. Пробіг електричний трамвай.

Його поїняло почуття безмежної самотності, туга несамовита опанувала його. Волів-би негайно побігти назад до лікарні. Але не знав, де вона. І в кого спитати? Він-же не міг сказати: «Гей, ви, де тут лікарня для божевільних?» Його-б тоді зараз взяли за божевільного, це не годиться.

До того-ж він знав, чого йому хочеться. Ще багато справ треба було ліквідувати.

На розі вулиці стояв поліцай. Божевільний поклав був спитати у його свою вулицю, та не наважувався.

Але врешті не можна-ж тут вічно стояти. Він попрямував до поліцая. Раптом помітив на своїй жилетці велику криваву пляму. Як-би поліцай її не побачив. Він застібнув сюртук, надумався, що йому сказати, слово за словом повторив собі це кілька разів.

Усе йшло гаразд: зняв бриля, спитав свою вулицю, поліцай показав йому.

Це-ж навіть і не далеко, подумав він. Тепер він пізнавав вулиці. Як-же-ж вони змінилися, тепер тут навіть трамвай проходив.

Він рушив далі, крадучись вздовж будиноків; коли хтось зустрічався йому, він одвертав обличчя до стіни. Йому соромно було.

Так він дійшов до свого дому. Перед дверима гралися діти, що оглядали його з цікавістю. Він піднявся по сходах. Усюди нахлю їжою. На-випиньках крався він далі. Коли внизу рипнули дверима, він роззув черевики. Тепер він стояв біля своїх дверей. На хвилинку присів на сходах, щоб подумати. Бо тепер настала рінуча хвилинка. Що мало статися, те станеться, тут нема чого говорити.

Він підвівся й подзвонив. Було тихо. Знов кілька разів пройшовсь по снігах. Прочитав табличку напроти. І там теж уже жили інші люди. Він вернувся і ще раз подзвонив. Але ніхто не відчиняв. Він нагнувся, щоб подивитися у замкову щілину, але там усе було чорно.

Він принав вухом до дверей, щоб почути що-небудь: чи крок, чи шепотіння, але було тихо.

Нараз йому спало на думку, — він уже знав, чого йому не одчиняють. Його жінка боялася його, вона не мала сміливости; те стерво, воно уже знає, що він на волі. Ну, тепер бережись.

Він відступив кілька кроків. Очі в його стали маленькими, як червоні кранки. Його низький лоб ще більш звузився. Він нагнувся. І раптом плигнув і що сили вдарив у двері. Вони затріщали, але витримали штовхана. Тоді він крикнув що було сили й ще раз плигнув. На цей раз двері подалися. Дошки затріщали, замок вискочив, двері відчинилися і він прожогом кинувся туди.

Він побачив порожнє помешкання, ліворуч була кухня, праворуч кімната. Шпалери були обідрані. Підлогу скрізь вкривав пил і полулана фарба.

Гаразд, його жінка кудись заїзла. Він оббігав уздовж усіх чотирьох стін порожнього покою, маленький кори-

дор, клозет, комору. Ніде нічого не було, скрізь була пустка. У кухні теж порожньо. Тоді він плигнув на плиту.

А, так ось вона, ось вона бігає. У вигляді великого сірого щура. Ось яка вона. Вона все бігала вздовж кухенної стіни, туди, сюди; він зірвав з плити залізного круга й шпурнув ним у щура. Але тої був меткий. Ну, тепер, тепер він уцілить. Він кинув ще раз. Ну, тепер! Залізнi кружала так і бухали об стінку: аж курава здіймалася.

Він почав кричати. Кричав, мов божевільний: «Ти курва ледача, ти свиня, ти...» Він ревів так, що весь будинок дрижав.

Усюди застукали дверима, скрізь знявся галас. Тепер уже підіймалися по сходах.

Двоє мужчин стояло у дверях, а за ними юрба жінок, що тягли за собою цілий батальйон дітей, що трималися за хвартухи.

Вони побачили бешкетника на плиті. Двоє мужчин підбадьорували один одного. В одного з них полетіла кочерга і бахнула по голові, другого збито було з ніг Великим скоком, наче здоровенний оранг-утанг, божевільний перестрибнув через голови людей. Він помчав по сходах на-гору, по драбині на дах. Переліз через кілька стін, обминув кілька коминів, зник у люкові, знов помчав униз по сходах і раптом опинився на зеленому майдані. Перед ним була порожня лава. Він упав на неї, затулив руками обличчя й почав тихенько плакати.

Він відчував потребу поспати. Вже він ладен був укластися на лаві, як побачив, що з вулиці йде цілий натовп людей, а попереду, як генерали, два поліцаї.

«Вони мене шукають. Хотять, щоб я вернувся до лікарні. Вони думають, я не знаю, що мені робити!»

Він швиденько залишив парк. Шапку забув на лаві. І здалека побачив він, як один з мужчин, мов трофеєм, махав нею у повітрі.

Він пройшов через кілька людних вулиць, через майдан, знов через вулиці. Йому стало ніяково в патовні. Він себе почував недобре, шукав тихого кутка, де-б можна було прилягти. Коло одного будинку були великі ворота. Там стояла людина у динамоновій лівреї з золотими гудзиками. Більш, здавалося, нікого не було. Він пройшов повз служителя, що спокійно його пропустив. Це здивувало його. «Хіба він мене не знає?» — спитав він себе і почував себе ображеним.

Він підійшов до дверей, що безупинно крутилися. Раптом одно крило підхопило його, штовхнуло і він враз опинивсь у просторій залі.

Там було сила столів, завалених мережевом, сукнями.

Усе тонуло в золотистому світлі, що прохолоджувалося крізь високе вікно і розкочувалося в сутінках великої залі. З стелі спускалася велика люстра, миготіли незчисленні діаманти.

По боках були сходи, що вели вгору: по них спускались і піднімались люди. «А, сто чортів, яка-ж це гарна церква!» подумав він. У проходах стояли пари у чорних вбраннях, панночки у чорних сукнях. За пультом сиділа жінка, а перед нею хтось рахував гроші. Одна монета впала її покотилася по підлозі. Він піднявся по сходах, пройшов через цілий ряд великих покаїв, наповнених різними меблями, начиннями, картинами. Один був заставлений годинниками, що усі разом почали бити. З-за широкої фіранки долітали звуки гармонії, якась меланхолійна музика, що, здавалося, повільно завмирала в даліні. Він стиха зазирнув за фіранку; там він побачив багато людей, що слухали якусь музикантку. Всі мали поважний і урочистий вигляд; урочистий настрій пройняв і його. Але він не зважився увійти туди.

Він підійшов до дверей з ґратами. За ними була глибока шахта, у якій кілька канатів то спускалися, то піднімалися. Велика скриня піднялася до нього, ґрати розсунулися. Хтось сказав: «прошу вгору», він опинився у скрині і, наче птах, полетів угору.

Вгорі він побачив силу людей, що стояли круг великих столів, заставлених тарілками, вазами, шклянками, посудом, або метушилися у проходах між помостів, на яких, мов ціле поле скляних квіток, красувалися стрункі кристали, свічники або різнобарвні лампи з розмальованої порцеляни. Вдовж стіни з дими коштовними річами йшла ще вузька галерея, що до неї вело кілька сходів.

Він протисся крізь натовп і пішов наверх, на галерею. Він схилився на поруччя; внизу кишіли люди, що, наче незчисленні чорні мухи, ворушили головами, руками, ногами, і від того стояв вічний гомін. Заколисаний одноманітністю цього гомону, здурманений із спеки південної, хворий од екзальтації цього дня, він прижмурих очі.

Він був великий білий птах над великим пустельним морем; вічне сійво колихало його десь високо у блакиті. Головою він черкався білих хмар, був сусідом сонця, що над його головою сповняло світлом небо, велику золоту чашу, що враз загула.

Його крила, більші од сніжного моря, сильні, з осями, мов стовбури дерев, розкинулись над обрієм; глибоко внизу, у хвилях, плавали пурпурові острови, мов великі рожеві мушлі. Безмежна тиша, вічний спокій тремтів під дим вічним небом.

Він не знав, чи де він так швидко летів, чи море під ним кудись мчало. Так, це було море.

Коли він розкаже про це товаришам у лікарні, сьогодні увечері, в опочивальні, усі будуть задрити. Це

його найбільше тішило. Але лікареві він краще нічого не розкаже. Той знову тільки мовить: «Так, так». Але він ще ніколи не вірив йому. Це був такий поганець! Хоч він і завжди запевняв, що вірить.

Унизу морем пропливав повільно великий білий корабель з вітрилами. «Наче один з Гумбольтівської гавани», подумав він, «тільки ще більший». Хай йому біс, як це гарно бути птахом. Чому він давно не зробився птахом? І він почав розмахувати в повітрі руками.

Унизу кілька жінок звернули на його увагу. Вони засміялися. Підступили інші, зчинилася штовханина. Панночки побігли по завідуючого. Він став на поруччя, випростався і, здавалося, плив над юрбою.

Під ним в океані було величезне світло. Тепер пора була пірнути, тепер час був поринути на дно моря.

Але тут було щось чорне. Щось вороже, що заважало йому, що не хотіло його пустити. О, він до його добереться, він-же такий сильний.

Він розганяється і стрибає з балюстради прямо на японське скло, на китайські лаковані малюнки, на кришталі Тифані. Ось воно, те чорне, ось воно—він тягне до себе продавщицю, обхоплює її горло руками і душить.

Натовп тікає проходами, мчить вниз по сходах, пронизливий крик розтинається по всьому домові. «Пожежа, пожежа!»—хтось кричить. В одну хвилину весь поверх спорожнюється. Тільки двоє малих дітей лежить біля дверей—розтоптані чи задушені.

Він коліньми притискає свою жертву і поволі її душить.

Навколо його велике золоте море, що з обох боків зносить свої хвилі, мов величезні світосайні дахи. Він їде верхи на чорній рибі, руками обіймає її голову. «Яка-ж вона товста», думає собі. Глибоко під собою у зеленій безодні він бачить у полохливому розгубленому

промінні зелені замки, зелені садки, десь у вічній безодні. Як далеко до них! Коли-б оде він міг дістатись туди, униз.

Замки спускаються ще нижче, садки поринають ще глибше.

Він плаче, він-же туди ніколи не достанеться. Він тільки нещасне стерво. А риба стає зухвала, вона ще дригає, він ще задасть цій скотині, і міцніше стискує він її шию.

За дверима з'явився мужчина, приклав рушницю до щоки й наділівся. Куля влучила божевільного в потилицю. Він кілька разів похитнувся туди, сюди, а потім усім тягарем упав на свою останню жертву, на скло, що забряжчало під ним.

І коли кров біла з його рани, йому здалося, що він поринає в глибину, усе глибше, тихо, мов пушинка. Вічна музика знялася вгору, і серце його перед смертю розкрилося й затремтіло в незмірнім раюванні.

РІЗАННЯ ТРУПУ.

Мертвий лежав самотний, голій, на білому столі у великій кімнаті серед білоти, серед суворої тверезості операційної залі, де, здавалось, ще тремтіли крики безмежних страждань.

Полуднєве сонце освітлювало його—і на чолі в його з'являлись мертвотні плями; мов од сонячних чар на голому животі в трупа виступала світла зелень і надимала його, наче великий мішок водяний.

Його тіло схоже було на велетенській келих мінливої квітки, якоїсь таємничої рослини з індійських пралісів, що хтось несміливо поклав її перед вітварем смерті.

Ширші червоні й блакитні фарби грали вздовж його стеген, і від спеки надималася поволі під пупом, як червона борозна, велика рана, з якої йшов гидотний дух.

Увійшли лікарі. Два приємних чоловіки в білих кителях з шрамами на обличчях і в золотих пенсне.

Вони підійшли до мертвого її, не вриваючи наукової розмови, з зацікавленням поглянули на його.

Вони взяли з білих шахов зняряддя, потрібне до різання: білі скриньки, повні молотків, пиліок з мідними зубами, пильників, страшні батареї, повні ціндетів, малі футляри з величезними голками, що, здавалось, завжди, подібно до дзюбів у хижих птахів, кричали, прагнучи м'яса.

Вони почали своє бридке діло. Вони нагадували страшних катів; крізь пальці в їх бризкала кров, і вони

де-далі заглиблювались у холодний труп і витягали його нутрощі, наче кухарі, що патрають гуску.

Їхні руки обвивали кишки, мов зелено-жовті гадюки, і кал бризкав на їх кителі—теплий, гнилий плин. Вони розрізали сечовий міхур; холодна сеч миготіла там, немов жовте вино; вони злили її у велику чашку. Розходився сморід, гострий та їдкий, як нашатир.

Але мрець спав. Він терпеливо дозволяв шматувати себе, смикати волосся,—він спав.

І тоді, як молотки застукали по його голові, прокинулась у його мрія, рештка кохання запалала в його смолоскином, що кинув одвіти в його ніч.

Перед великим вікном розгорталося неозоре, далеке небо, де в сяйві полудневої тиші пливли маленькі білі хмаринки, мов білі янголятка. І ластівки ширяли високо вгору, у блакиті, тремтячи в теплому літньому сонці.

Чорна кров смерті текла по блакитній гнилизні його чола. Її випари здіймалися серед спеки жахливою хмарою, і смертельне тління різнобарвними пазурями повзало по його тілі. Шкура в мерця почала розновзатись, живіт побілів, як у в'юна, під зажерливими пальцями лікарів, що кунали по лікті свої руки у вохкому м'ясі.

Тління кривило рота мертвому, і він ніби посміхався; він снів про блаженну зірку, про пахучий літній вечір. Його розлізли губи тремтіли, як під хвилиним поцілунком.

«Як я тебе кохаю. Як я тебе кохав. Чи сказати тобі, як я тебе кохаю? Коли ти йшла маковими полями, сама як запашне полум'я маку, ти сновнена була вечірньою прозорою млою.

«І твої шати огневою хвилиєю охоплювали тебе при західньому сонці. Але твоя голова хилилася у світлі, і волосся твоє ще горіло її поломеніло від моїх поцілунків.

«Так ішла ти в далечінь, і раз-по-раз озиралась на мене. І лихтар у твоїй руді коливався, мов вогнева троянда, довго й далеко серед присмерків.

«Я побачу тебе завтра знов. Тут, під вікном каплиці, тут, де горять свічки, і волосся твоє обертається в золотий ліс, тут, де гнуться коло твоїх ніг нардиси, ніжно, як ніжні поділунки.

«Я бачитиму тебе всі вечорі в години присмерку. Ми ніколи не будемо розлучатись. Як я тебе люблю! Чи сказати тобі, як я тебе кохаю?»

І мертвий з раювання тихо тремтів на білому операційному столі в той час, як залізні долота в лікарських руках проламували кості у виску.

ЙОНАТАН.

Малий Йонатан лежав уже третій день у жахливій самотині своєї кімнати. Уже третій день... І години текли все дльвіш і дльвіш. Заплющивши очі, він почував, як години поволі стікали із стін, нагадуючи вічне падання крапель у темному льохові.

Обидві його ноги були в твердих лещатах, і він ледве міг поворухнутись, а коли біль з його розбитих колін поволі розповзався по всьому тілі, він гостро почував, що немає нікого, хто підтримав-би його, жадної дружньої руки, жадної втіхи, жадного ніжного слова. Він дзвоником викликав сестру—і вона прийшла похмура, млява, сердита. Чуючи його скарги на біль, вона забороняла це непотрібне скигління. Її доводиться тисячу разів на годину бігати, казала вона, і, виходячи, грюкала за собою дверима.

І знову він залишався сам, знову був забутий, відданий своїм мукам, загублений вартонні, що до його біль простягав зі всіх боків свої довгі, білі тремтячі пальці.

Пітьма раннього осіннього вечора повзла через вікно в нещасну, перещовнену стражданнями кімнату. Усе темнішало й темнішало.

Малий Йонатан лежав на своїх великих білих подушках. Він не рухався більше. Здавалося, що ліжко його пливе по хвилях некельної річки, і вічний холод її, здавалось, тік без кінця у вічне заціпеніння загубленої пустині.

Двері відчинились, з сусідньої кімнати увійшла сестра з лампою. В той час, як двері були відчинені, він кинув погляд у суміжний покій. До цього часу там не було нікого. Він бачив ліжко, таке-ж саме залізне й міцне, як його, ще порожнє й відкрите, подібне до пащі, що, здавалось, прагнула нового хорого. Він побачив, що ліжко вже тепер не було порожнє. Він бачив, що в затінку великої подушки лежала біда голова. Це була, оскільки він міг додивитися у каламутних сутінках від лампи, дівчина. Хора, як і він, товаришка в хоробі, приятелька, хтось, до кого він міг-би прихилитись, хтось, як і він, викинутий із пишного саду життя. Чи відповідь йому хто, на що вона може страждати?

Він помітив, що й вона його побачила. І погляди хорих зустрілись у дверях, короткий хвилиний привіт, короткий знак щастя. І як тихе крило маленької пташки, так тремтіло в ці хвилини його серце в новій таємничій надії.

Раптом тричі зазвонило, гостро й коротко, як наказ. Сестра вибігла на дзвінок, зачинивши за собою двері до сусідньої кімнати.

Це був знак, що десь була небезпека, що може близько хтось конав. Цей знак добре вже був відомий Йонатанові, і він тремтів з жаху на гадку, що тепер хтось у цій задушливій атмосфері нещастя в-останнє зітхає.

Ах, навіщо тут умирати? тут, де бачать, що смерть стоїть біля кожного ліжка; тут, де віддають людей смерті механічно, байдужо, по черзі; тут, де всі думки про смерть оббризкано ліками; тут, де не лишилося більше жадних ілюзій, де все було голе, холодне й безжалісне. Справді, рокований на смерть почував себе краще, коли муки його тяглися тільки день і од нього заховано було час його конання, а їх було засуджено

з того дня, як вони увійшли в цю кімнату, на самоту, пітьму, жахливу скорботу осіннього вечора, зиму, смерть, вічне пекло.

І вони мусли спокійно лежати на своїх ліжках, вони мусли віддаватись фізичним мукам, у них з живого тіла здирали шкуру. І щоб осміяти їх страждання, щоб у них вічно перед очима стояло їхнє безсилля, висів край кожного ліжка вмираючий Христос на великому білому хресті на тлі стемнілого неба. Бідний Христос, що тільки болісно стиснув плечима, коли Юдеї вимагали у його чуда: коли ти Христос, зійди з хреста. І з його потьмарених очей, що вже бачили на цих ліжках безліч хорих, од його страдницького скривленого рота, що вдихав в себе випари незліченних жахливих ран, од цього шахрая на хресті йшло безнадійне безсилля, що сповивало душі хорих пітьмою її пригнічувало все, що ще не було смертю її зневір'ям.

Ураз тихо відчинились двері в сусідню кімнату. Мабуть, їх не було як слід зачинено.

І Йонатан знов кинув погляд на біде обличчя своєї нової сусідки, яку він майже забув, поринувши в думки про смерть.

Двері лишилися одчиненими. Хора також дивилась знов на його, він почував це навіть у пітьмі. І в цю коротеньку хвилю вони мовчки привітались через поріг, вони дошитували, вони пізнавали один одного, і між ними повставав звязок, як між двома жертвами з розбитого корабля, що поруч змагаються з безкраїм океаном.

«Я чула, що ви після обід так довго стогнали, ви відчуваєте великий біль? Чого ви лежите тут?»—почув він тихий її голос, що, здавалося, з слабости став тонким та легким.

«Так, це жахливо»,—сказав Йонатан.

«Що у вас таке? Чому ви тут опинились?»—спитала вона знов.

Він розказав їй свою історію, і голос його тремтів з болю,

Він п'ять років тому виїхав був, як машиніст, з Гамбургу до східньої Азії. Він блукав по океанах Слоду, завжди вишу біля котлів у палючій спеці тропіків. Потім він перейшов на корабель, що добував корали, і мандрував у південному морі. Далі цілих два роки він плавав на контрабандному судні, що потай в мішках для маїсу перевозив опіум у Кантон. На цьому судні він заробив багацько грошей. Він хотів повернутись додому, але його було обікрадено. І він сидів голий і босий у Шанхаї. За допомогою консула найнявся він на пароплав, що мав плисти до Гамбургу. Корабель пішов навколо Капа, щоб не платити за проїзд через Суецький канал.

В Монровії, в Ліберії, у цій страшній із-за пропасниць Ліберії, три дні навантажували вони вугілля. Третього дня, опівдні, внаві він унизу, в кочегарці. Коли він опритомнів, то побачив себе в шпиталі в Монровії серед сотні брудних негрів. Там лежав він чотири тижні в чорноводяній пропасниці, швидче мертвої, аніж живий. А скільки він зазнав муки в нестерпучу лишневу спеку, що палила жили хворих, де огонь мов залізним молотом бив їх у мозок!

Але, не зважаючи на бруд, сморід від негрів, спеку, не зважаючи на пропасницю, там все-ж таки було краще, ніж тут. Бо там вони ніколи не лишилися на самоті, там завжди мали-б вони розвагу.

Хорі на пропасницю негри співали своїх пісень, хорі, вони танцювали на ліжках. І хто вмивав, той підстрибував ще вище в-останнє, піби напад пропасниці

хтів ще раз підкинути його до неба, раніш як він навіки замовкне.

Гляньте, тут лежу я в карантині, бо лікарі гадають, що я міг-би заразити інших в залі своєю малярією; наші в Європі такі обережні, їм слід було-б піти подивитись, як там на півдні мало кладуть ріжничі поміж хорими. Але вони були, проте, значно здоровшими, бо їх не заперали там, як злочинців, у цю зневажливу самоту.

Мої ноги швидко-б загоїлись, коли-б я не був увесь час один. Це гірше від смерти. Останньої ночі я прокинувся о третій годині. Я лежав тут, як собака, на одному місці, я дививсь увесь час у пітьму, весь час поперед себе.

«Чи можу я довідатись, що сталося з вашими погами», — почув він її запитання. «Оповідайте далі».

І він послухавсь її.

Отже, коли він видужав, поандрював він у Ліберійські незаймані пущі з одним французьким доктором, що бажав неодмінно мати якусь орхідею, що піби-то росла у верхів'ях Нігера. Там вони два місяці продирались через праліс, через Greeks, повний алігаторів, через величезні багна, на яких вечорами москитів було так густо, що жменею можна було їх схопити разом цілу сотню.

І уява про ці великі драговини серед сутінків первісних лісів, про вічне шенотіння дерев у цих безкраїх пущах, про екзотичні назви чужих народів, оточених тайною далечині, загадковість і пригоди загублених лісів, уява про всі ці казкові картини сповняла серце його слухачки подивом і переносила в чужоземну атмосферу хорого, маленького машиніста в [злидненному ліжкові тверезої Гамбурзької лікарні.

Він замовк, вопа попросила його оповідати далі.

І він розказував далі про свою долю, що закинула його сюди в сусідство з нею, про долю, що тепер над пуританською вбогістю дих двох кімнат розкинула далеко небо кохання, сповнивши серце нещасного невідомою радістю.

У Лагосі вони знов виїшли з дикої місцевости. Йому можно було-б їхати додому, все йшло гаразд до Кукс-гавани. Він саме хотів зійти по залізному трапі до кочегарки, коли корабель раптом здригнувся.

Він похитнувся і впав з трапу в машинний відділ. Поршневі штанги потрошили йому обидві ноги.

«Це щось жахливе, щось нелюдське!»—сказала слухачка, випроставшись на подушках. Тепер він її міг бачити ясно. Лямпа освітлювала її профіль. У своїй дивній блідості, здавалось, сяяла вона в темряві, як обличчя святої на іконі серед темної церкви.

«Коли-б я могла встати, то я одвідувала-б вас. Вам хотілось-би, щоб я до вас приходила?»

«Приходьте, приходьте»,—сказав він. — «Ви перша кажете мені тут дружнє слово. Знаєте, коли-б ви прийшли, то це допомогло-б мені більш, ніж усі лікарі. Але коли ви зможете так скоро встати, то чому ви тут?»

Вона розказала йому, що їй зробили операцію сліпої кишки, її тепер вона має лежати тут ще чотирнадцять днів.

«Тоді, може, матимемо ми змогу частіше розмовляти? Вам хотілося-б частіше розмовляти?» — спитав малий Понатан.

«О, певне! Я скажу лікареві, я проситиму сестру, щоб вона дозволила завтра вранці знов на де-який час одчинити двері.»

Він слухав її, майже не вірячи тому.

І кімната вмить спорожніла з жаху.

«Дякую вам». І обоє вони лежали який час мовчки. Його очі шукали її серед подушок. І вони на хвилинку зупинились на її обличчі. В мовчанні дух хвилини заглиблювалось його кохання, воно ввійшло переможно в його кров, воно почало оповивати думки його серпанком щасливої фантазії. Воно ніби одслонило перед ним далеку галію серед золотого лісу. Воно розгорнуло перед ним літній день, дівчий літній день, блаженну полудневу годину, коли вони обоє йшли, рука в руку, серед ланів, і жита оповивали їх ніжні слова кохання своїм тихим шопотінням.

Двері одчинились. Ввійшло два лікарі та дві сестри.

«Тут розмовляли», — сказав один із лікарів. «Так не годиться! Це не припустима річ! Ви повинні коритись правилам лікарні. Ви повинні мати спокій, розумієте? А ви, сестро, глядіть, не лишайте вдруге дверей відчиненими. Хорі повинні мати спокій і берегти спокій». І він сам пішов до дверей між двома кімнатами й зачинив їх.

Тоді роздивився він на ноги Йонатана, зробив нову перев'язку і сказав: «Через три місяці ви зможете, мабуть, знову бігати, як що все буде йти взагалі гаразд. Але це ще непевно. Ви мусите завчасно звикнути до думки лишитись калікою. Я залишу тут сестру, що доглядатиме вас».

Він знову вкрив слабого ковдрою, побажав йому на добра-ніч і зник із своїм почетом.

Йонатан лежав на своїх подушках, немов йому хтось одним рухом вирвав серце з грудей. Двері були зачинені. Не можна було більш розмовляти, не можна було більше бачитися. Це тривало тільки дві хвилини, що ніколи знов не вернуться. Вона має вийти раніше; через два тижні його сусідкою буде хтось інший, який-небудь продавець оселедців чи стара баба. Може вона

захоче коли прийти, але її сюди не пустять. Та її чого її тут треба од його, нещасного каліки, людини без ніг? Лікар сам сказав, що він лишиться калікою. Він знову віддався своїм сумнівам. Він лежав тихо.

Біль поновився. Він зціплював зуби, щоб не кричати. І сльози мимоволі виступили в його очах, мов полум'я.

Корчі схопили його, він змерз. Руки в його стали, як крига. Він почув, що пропасниця вернулася. Він захтів вимовити ім'я дівчини, але згадав, що не знає його. І раптова свідомість цього штовхнула його ще глибше в безодню. Ні разу навіть не промовити її наймення! Він хотів сказати «поважна панна» або-ж ще щось подібне, але коли він сів, то побачив жовте обличчя своєї вартівниці, що з багатолітнього пічного безсоння стало старим, німим і звичайним.

Він не був сам, але він про це зовсім забув. Йому посадили цю вартівницю, цю сатану в образі сестри-жалібниці, цього старого, зав'язлого чорта, що від його він залежить, що може йому наказувати. І він знов упав навznak.

Тепер ніхто більш його не визволить, ніхто більш не спасе, не обрятує. А над ним висів Христос, цей кволий бідолаха, і все ще посміхався. Здавалось, йому ще мало було муки; здавалось, він тішиться стражданнями хорого. Йонатанові чудним здався цей сміх бога, злим і фальшивим, як посміх купленої похоти. Він ступив очі, він був переможений.

Пропасниця напала на його з усією силою. Серед нападів, що починались, виринув ще раз, як вечірня зірка на порожньому небі, образ невідомої його сусідки, білій, далекий, наче обличчя в мерця.

Опівночі він заснув. Йому снився жахливий сон, наче хвороба та одчай скам'янили людину, вичернавши весь арсенал мук.

Він мабуть не спав і двох годин. Коли він прокинувся, то почув такий нестерпний біль у стегнах, що знов майже стратив притомність. Він ученився з усієї сили за залізні поруччя в ліжку. Йому здавалось, що якась сила ніби виривала ноги розпеченими обденьками. І він закричав довгим пронизливим покриком, тим покриком, що часто вночі розтинається зненацька в лікарнях, зганяє поспулих з їхніх ліжок і серце кожного душить розпачем.

Він напів-підвівся. Він оберся на руки. Він затримував з болю віддих, він втягував його в себе. І тоді тоді він на повне горло заревів дике звіряче уууу-аааа.

Здавалось, що смерть лютує над домом. Тепер стояла вона високо на даху, і під її велетенськими кістлявими ногами сиділи на своїх ліжках, по своїх великих залах, по своїх камерах—скрізь сиділи хорі, одягнені в білі сорочки, нагадуючи при вбогому освітленні лямпи привида, і жах, мов велетенська біла птиця, літав по сходах та залі. Скрізь розносилось розпачливе ревіння, скрізь будило воно поспулих з їх безплого сну; одгукувались страшними голосами хорі на рак, у яких знов починав текти білий гній по кишках, одгукувались засуджені на смерть, у яких відгнивали кістки новолі, одна за одною; одгукувались і ті, в кого гидотна на голові розросталась саркома, що відгризала, з'їдала, вищивала в їх ніс, верхні щелепи, їхні очі, і розрила величезні смердючі дірки, глибокі ямки, повні жовтого гною, на їх білих обличчях.

Жахливими гамами то знімалось, то спускалось, мов кероване невидимим диригентом, виття. Іноді наставала коротка перерва, маленька штучна навіза, влучно пристосована; поки враз у темному кутку це починалася знов та музика, поналу зміцнюючись і знов здійснюючись у найвищій тоні, у щось зловісне, довге й тонке,

що над цією літургією смерті дзвеніло, як голос п'ятера над співом церковного хору.

Усі лікарі були на ногах. Усі бігали туди й сюди поміж ліжками, де червоні набряклі голови слабих стирчали, як великі буряки на осінньому полі. Всі сестри жалібниці бігали, лопочучи своїми білими хвартухами, по залах, розмахуючи шприцями для морфію та опіуму, як служки чудної меси.

Скрізь заспокоювали, присипляли, скрізь робили впорскування морфію й кокаїну, щоб утипити хаос: скрізь розважали, на всіх ліжках хорих лагідно заспокоювали. Було освітлено всі залі, і як поверталось світло, страждання хорих потроху зменшувались. Галас поволі спадав, переходячи в тихе скигління, і буря мук розпивалася у сльозах, сні й тупій покорі.

Йонатана скувало туже приголомшення. Біль стихився. Він нарешті перейнявся апатією.

Але після того, як біль покинув його, почали пухнути в його ноги, як два великі на сонці труни. Його коліна набрякли за півгодини, мов дитячі голови. Його ноги почорніли й потвердли, мов камінь.

Коли вранці, оглядаючи хорих, черговий лікар увійшов до його й підняв ковдру, то побачив під пов'язкою спухлу роздутість. Як перев'язку було знято, він кинув тільки один погляд на загнилі ноги, подзвонив тричі, і за дві хвилини було втягнуто операційне крісло. Два чоловіки поклали недужого на його. Вони винесли Йонатана, і кімната на півгодини спорожніла.

Потім знов втягли операційне крісло. На йому лежав малий Йонатан, блідий, з розширеними очима, на половину коротший. Де раніше були ноги, тепер білів грубо намотаний скривавлений бінт. Тіло виглядало звідти, як тіло екзотичного бога з келиха квітки. Люди кинули його на постіль і лишили.

Він був який час зовсім один, і доля хотіла, щоб він у ці кілька хвилин ще раз побачив свою знайому з сусідньої кімнати.

Знов одчинилися двері, знов побачив він біле обличчя. Але воно здалось йому чужим, він ледве що міг його згадати.

Яким далеким стало те, про що вони розмовляли!

Вона спитала його, як він себе почуває.

Він не відповів нічого, він не чув її питання, але спробував натягти що-найдалше ковдру на свої перев'язані щурпалки ніг. Вона не повинна бачити, що нижче від його колін не було нічого, що там все скінчено. Він соромився. Сором був єдиним почуттям, що в йому лишилось.

Молода дівчина спитала його ще раз. Не одержавши жадної відповіді, вона одвернула свою голову.

Увійшла сестра. Вона беззвучно зачинила двері й сіла з ручною роботою біля його ліжка. Йонатан, приголомшений наркозом, віддався тривожній напівдрімоті.

Раптом здалось йому, ніби килими в кімнаті ворухнулись у де-кількох місцях. Здавалось, вони тихо тремтіли й оддimalися, мов хто за ними стояв, силкуючись їх розірвати. І ось глянть: раптом розірвано килима донизу. Мов згряя щурів та мишей, заметушилися там цілі лави війська маленьких чоловічків, що скоро сповнили всю кімнату. Йонатан дивувався, як така сила карликів могла переховуватись за килимом. Він сміявся з того безладдя, що панувало в лікарні. Йому хотілось поскаржитись сестрі, але коли він наважився до неї звернутись, то помітив, що її не було. Також і килими всі враз зникли. Не було більш жадної стінки.

Він лежав у просторій безмежній залі, і стіни її наче одходили все далі й далі, поки нарешті не зникли на олив'яному обрії. І всю цю страшну порожню просторінь було сповнено маленькими карликами, що хитали велики-

ми синіми головами на вузьких плечах, пагадуючи море велетенських волошок на ламких стеблах. Не вважаючи на те, що багато з них стояло близько, Йонатан не міг розглянути, які в них обличчя. Коли він схотів нильніш роздивитися, то риси їхні розплилися в блакитні плями, що танцювали перед його очима. Йому хотілось довідатись од них, якого вони віку, але він не міг почути власного голосу. І раптом спало йому на думку: та ти-ж глухий, ти більш не можеш чути.

Перед його очима почали помалу кружляти карлики, вони ритмічно здіймали її спускали руки, і поволі вся маса почала рухатись. Справа наліво, зліва направо — гуло в його черепі. Все швидче крутилися ці юрби навколо його. Він думав, що він сидить на великому сталевому рухливому кружалі, що починало все швидче, все скаженіш крутитися. Йому наморочилось у голові, він хотів міцно триматися, але це нічого не помагало, кружало втягнуло його в свої рух. Він мусів блювати.

Ураз усе стихло, все спорожніло, все зникло. Він лежав сам, голій, на великому полі, на якихсь ношах.

Було дуже холодно, починалася буря, і по небу сунула чорна хмара, мов грізний корабель з чорними нап'ятими вітрилами.

Ззаду на край-небі стояв чоловік, закутаний у сіре лахміття. І хоч він був далеко-далеко, Йонатан знав дуже добре, хто це такий. Він був голій, очі в його позападали, а може він і зовсім не мав очей.

На другому боці неба він бачив, що стояла жінка чи молода дівчина. Вона здалась йому знайомою; він її одного разу вже бачив, але це було давно. Раптом почали обидві постаті кивати на його; вони махали своїми довгими в зборах рукавами. Йонатан не знав, кого треба слухатись. Коли дівчина побачила, що він жадного не має наміру зійти із своїх ношів, вона повернулася

і пішла геть. І він бачив ще довго, як вона відходила в біле смугнасте небо.

Нарешті далеко-далеко, геть у далечині вона ще раз зупинилась. Вона ще раз обернулась, вона ще раз кивнула йому. Але він не міг підвестися, він знав—це той, що з своєю жахливою мертвою головою стояв ззаду, не дозволяв цього. І дівчина зникла в самотньому небі. Але голова ззаду кивала йому все настирливіш; той чоловік погрожував йому своїм кістлявим кулаком. Тоді він зліз із своїх пошів і почвалав через поля, через пустині, а привид летів перед ним усе далі й далі крізь темряву, крізь жахливу темряву.

КОРАБЕЛЬ.

Це було маленьке судно, корабель для ловитви коралів, що перехрещував море через Кан Йорк у Гарафуру. Іноді траплялось проходити на блакитній півночі повз гори Нової Гвінеї, іноді на півдні вповодж голих австралійських берегів, схожих на забруднений срібний пояс, по тремтячому обр'ю розісланій.

На кораблі було сім чоловік: капітан—англієць, матроси—два англійці, один ірландець, португалець, француз та кухар-китаєць. І тому, що їх так було мало, тримали вони приятельські між собою відносини.

Тепер корабель мав іти вниз до Брисбане. Там сподівались вивантажити його та й розійтись хто куди.

Маючи такий курс, проходило судно через маленький архіпелаг—праворуч і ліворуч пара островів, рештка великого мосту, що колись, давно-давно, з'єднував континенти Австралії та Нової Гвінеї. Тепер там шумів океан, і лазок не діставав дна.

Корабель уведено в малу затінену бухту на острові. Закинули кітву. Три чоловіки зійшли на землю, щоб розшукати мешканців на острові.

Вони пройшли, блукаючи, через береговий ліс, з великим зусиллям вилізли на гору, перейшли через яр, знову дряпались на гору, вкриту гаями, і після двох годин знов прийшли до моря.

Ніде не було нічого живого на всьому острові. Вони не чули ніде пташиного співу, і жадного звіра не стріли

вони дорогою. Скрізь панувала жахлива тиша. Навіть море перед ними було німе й сіре. «Але хтось-же повинен тут бути, лихо його матері», сказав ірландець.

Вони гукали, кричали, стріляли з револьверів. Ніщо не ворухнулося, ніхто не надійшов. Вони помандрували вздовж берега по скелях та прибережних кущах. Ніхто не стрівся їм. Високі дерева дивилися на їх, мов примарі які без жадного шелесту, як велетенський мрець у жахливому заціпенінні. І тягар якийсь темний і таємничий упав на їх.

Вони хотіли-б —кожен з їх—розказати про свої переляк. Але, глянувши один одному в побідлі обличчя, всі німували.

Вони прийшли нарешті до коси, що врізалася в море як останній ріг, останній вбіг. На самому кінці коси, де знову загиналась їхня дорога, побачили вони видовище, що примусило їх на хвилину скам'яніти.

Там лежали один на одному три трупи, в примітивній дикунській одежі. А в їх на грудях, руках, обличчі —скрізь були червоні й блакитні плями, як незчисленні сліди від уколів комах. Кілька великих г'уль вигналось місцями, мов великі горбики на їх волосатій шкурі.

Швидко, яко мога, кинули вони трупи. Не смерть гнала їх. Але загадова погроза стояла, здавалось, на обличчях цих трунів. Ніби щось зловісне чатувало невидимо в тихому повітрі, щось для чого жадного не було імення. І це був невблаганний крижаний жах.

Раптом кинулись вони бігти. Вони продирались крізь колючі кущі. Все далі... Вони майже наступали один одному на п'яти. Англієць, що біг останнім, зупинивсь якось, зачепившись за кущ. Розилутуючись, він мимохіть озирнувся навколо себе. І здалось йому, що він за великим деревом щось бачить,—маленьку чорну постать, ніби жінку в жалібному блязі.

Він покликав своїх товаришів і показав їм на дерево. Але там уже нічого не було. Вони почали сміятися з його, та сміх в їх був хрипкий.

Нарешті прийшли вони знову до корабля. Вони сіли в шлюпку й допливли до судна.

Наче по́тайї змовившись, вони нічого не розповідали про те, що їм довелось побачити. Щось замкнуло їм уста.

Коли француз увечері перехилився через рилінг, то побачив, що знизу повзли звідусіль — з трюму, зі всіх люків та дірок—армії корабельних щурів. Їх товсті брунатні тіла пливли по воді в бухті, вся вода лисіла від них.

Без сумніву, щурі переселялись.

Француз пішов до ірландця і розказав йому, що він бачив. Але той сидів на канаті, дивився вперто перед себе і не хотів нічого слухати. А коли він підійшов до англієця, що стояв біля каюти, той визвірився на його. Тоді він обличив їх.

Настала ніч, і екіпаж уклався спати на своїх підвісних гамаках. Усі п'ятеро лягли вкуні. Тільки капітан спав один, у каюті під чардаком, та койка кухаря-китайця висіла в корабельній кухні.

Коли француз зійшов униз, то побачив, що ірландець та англієць зчинили між собою бійку. Вони качались між корабельними ящиками, і обличчя в їх були сині з люті. Інші стояли тут-же навколо її дивилися на їх. Він спитав у португальця, із-за чого цей двобій і одержав відповідь, що обидва зняли колотнечу за клубка питок для церування панчів, що його одібрав був англієць в ірландця.

Нарешті вони пустили один одного, і кожен одіз у куток у каюті, не звертаючи жадної уваги на глузування інших, мов в отупінні якому.

Потім усі знову полягали на свої місця, тільки ірландець звернув свого гамака й пішов із ним на чардак.

Через вхід до каюти видно було там, нагорі, між буширитом та швартовом чорну тінь його гамака, що хиталася в такт тихому гоїданню корабля.

І олив'яна атмосфера ночі, повна чорних туманів та душних винарів, зійшла на корабель і вкрила його сумом і безнадійністю.

Усі спали вже в тривожній тиші, і стогнання та подихи чулись глухо, здалеку, ніби з-під важкого віка величезної чорної труни.

Француз змагався проти сну, але почував, що все-таки заспає в марній боротьбі, і перед його очима, що мимохіть заплющувались, снувалися перші сонні примари, тремтлячі посланці сну. Маленький кінь, два чоловіки у величезних старомодніх капелюшах, товстий голандець з довгими білими вусами, двійко малих дітей, а за ним прийшло щось, що мало вигляд довгого сповненого трупами воза, що тягся в каламутному присмеркові спорожнілими вулицями.

Він заснув. В останню хвилину зродилось у йому почуття, наче хтось стоїть у кутку й шильно на його дивиться. Він хотів ще раз розплющити очі, але важка рука закрила їх.

І довго тінь од чорного корабля гоїдалася на воді; стіна пралісу темним силуетом здіймалася і врізувалася далеко в нічну напівтьму, і корабель глибоко поринув у північну темряву.

Місяць висунув свого жовтого черепа між двома високими пальмами. На короткий час стало світліше, потім знову потонув він у густих хмарах, що мчали по небу. Тільки ніколи він з'являвся поміж розірваним лахміттям хмар, що їх гнав вітер, мутний і малий, як жахливе більмо в сліпого.

Раптом прорізав ніч довгий крик, гострий як сокира.

Крик той прийшов ззаду, з каюти капітана, такої голосний, ніби хтось кричав тут біля самих сплячих. Вони підвелись на своїх постелях і дивилися в сутінках один одному в білі обличчя.

Хвилин зо дві все було тихо. Нараз знову розітнувся крик ще голосніший, враз і втретє. І крик розбудив жахливу луна в нічній далечині, десь на скелях, а потім ще раз, зовсім далеко, мов сміх, що завмирає.

Люди шукали навіпацки світла, і ніде не можна було його знайти. Тоді знову полізли вони в свої гамаки й сиділи там, наче паралізовані, не мовлячи ані слова.

І через кілька хвилин почули вони човгання кроків там, на чардакові. Тепер це було над їх головами. Ось пройшла тінь повз двері каюти. Вона все йшла вперед, і в той час, як вони широкорозкритими очима дивились один на одного, почувся спереду, з гамака ірландця, голосний довгий смертельний крик. Коротке хрипіння... тремтяча луна... могильна тиша.

І враз місяць показав своє товсте малайське обличчя в їх дверях, над трапом, великий і блідий, одбиваючись у жахливій білості матросів.

Губи в їх були широко розтулені, і щелепи тремтіли з жаху.

Один з англійців хотів щось сказати, але йому заціпило язика, і він не міг ним поворухнути. Раптом язик висолопився, як червона ганчірка. Язик було паралізовано, він не міг його втягти назад.

Чόла в їх були білі як крейда, на них великими краплями зібрався холодний піт безмежного жаху.

І так точилася ніч у фантастичній пітьмі, що розсипав місяць унизу, по підлозі в каюті. На руках у матросів з'явилися дивовижні фігури, давні ієрогліфи,

трьохкутники, пентаграми, знаки скелетів чи мертвих голів, з ушей яких виростали величезні кажанячі крила.

Помалу заходив місяць. І в мить, коли його величезна голова зникла за трапом, почули вони з корабельної кухні сухе зітхання, а потім зовсім ясно, чітко тихе кахикання, що буває у старих людей, коли вони сміються.

І перша вранішня сірість промайнула зловісним крилом по небу.

Вони глянули один на одного, в сірі як попіл обличчя, вилізли зі своїх постелів і з тремтінням у всьому тілі виповзли на чардак.

Паралізований із своїм висолопленим язиком вийшов останнім. Він хотів щось сказати, але вихопилося тільки гідке мурмотіння. Він показав на свій язик і зробив рух, щоб його втягти назад. Португалець схопив його язика синіми з переяку пальцями і всунув його назад у рот.

Вони тісно скупчилися перед корабельним люком і тривожно стежили, як чардак помалу освітлювався. Але на йому не було нікого. Тільки спереду хитався ще ірландець у своєму гамакові в свіжому рапковому вітрі—туди й сюди, туди й сюди, як величезна чорна ковбаса.

І мляво, наче автомати, піщли вони, ніби магнетичною силою зачаровані, поволі, хитаючись у всіх сугавах, до сплячого. Ніхто до його не гукнув. Кожен знав, що жадної не одержить відповіді. Кожен хотів по змозі відсунути страшне надалі. І тепер вони були там і, пови-тягавши шиї, вперто, не зводячи очей, дивились на чорний клубок, що лежав у гамакові. Шерстяну ковдру було натягнуто високо до чола. Волосся падало на скроні. Але воно не було вже чорне, за цю ніч воно побіліло як піна. Один одкинув ковдру з голови, і тоді побачили

вони жовто-сизе обличчя трупа, що дивилось у небо розплющеними, шкляними очима. І чоло, і скроні вкрито було червоними плямами, на носі виросла велика блакитна гуля.

«Це чума». Хто з них це сказав? Усі вони глянули вороже один на одного й пішли швидко з отруєного царства смерти.

Ураз спала їм усім думка, що вони загинули. Вони були в руках безжалісного, страшного, незримого ворога, що певне тільки на короткій час лишив їх. От у цю-ж хвилину міг він вийти з-за паруса чи виловити з-за щогли; от зараз, зараз міг він прийти з каюти або-ж підвести своє погрозливе обличчя з-за облавку, щоб гнати людей, як божевільних, по корабельному чардакові.

І в кожному з їх здіймалася проти товаришів дедалі глибша темна лють,—і причин її ніхто не міг-би з'ясувати.

Вони розійшлись. Один став коло човна, і біле його обличчя відбивалося внизу, в воді. Інші посідали де попало на бортовій лаві, ніхто не балакав, але всі були так близько один до одного, що в мить небезпеки всі могли-б одразу збігтися до купи. Проте не трапилось нічого. Але всі знали: воно тут десь є і воно чатує на них.

Воно притаїлося де-небудь. Може посеред їх на чардаку, як невидимий білий дракон, що тремтячими пальцями обмацував їх серця, і пошесну отруту розливав своїм темним подихом по чардаку.

Чи не були вони вже хорі, чи не почували вони глухого приголомшення й першого приступу смертельної пронасиді? Одному з їх здалось, що судно почало під ним хитатись і розгойдуватись то швидче, то повільніше. Він подивився на інших. Він побачив яскраво-

зелені обличчя, що мали вже жахливу сіру блідість в окремих плямах на запалих щоках.

«Мабуть уже все взагалі мертво і ти лише один живий», думав він, і на цю думку жах крижаним холодом пробіг по тілі. Ніби раптом простяглась із повітря льодова якась рука і схопила ноги.

Мляво точився день.

На сірих обширах моря, на островах, скрізь лежав сірий туман, вохкий, теплий і задушливий. Маленька червона крапка стала на краю океана, паче заналало якесь око. Сонце сходило.

Мука чекання й непевности погнала людей з їх місць.

Що станеться тепер? Треба одначе зійти вниз, треба чого-небудь поноїсти.

Але думка: таж для того певне через трупа доведеться переступити...

Там на трапі почули вони тихе гарчання. І з'явилася спершу морда корабельного собаки. Далі тулуб, далі голова, але що було в пащі? І хрипкий крик безмежного жаху вихопився з чотирьох грудей.

У пащі в собаки висів трун старого капітана. Спочатку його волосся, потім обличчя, а далі виступило все його сите тіло в брудній нічній сорочці, що його поволі тягнув на чардак пес. І тоді поклав він мерця нагорі перед трапом, що вів до каюти, і на обличчі в капітана поломеніли ті-ж самі жахливі червоні плями.

І собака лишив його й одповз. Раптом почули вони, як він далеко в кутку голосно гарчав. Через декілька секунд він знову вийшов із кутка наперед. Проходячи повз головну щоглу, він враз зупинився, перекинувся і витяг ноги в повітря, ніби щось одштовхуючи. Але, здавалось, невидимий переслідувач без жалю тримав його в своїх пазурах.

Очі в собаки витекли геть, язик висолопився з пащєки. Він прохрипів декілька разів, ніби хтось душив його за горло. Корчачись в останній боротьбі, він простяг ноги. Він був мертвий.

І зараз після того почув француз човгання кроків коло себе зовсім чітко, в той час, як жах, мов мідний твердий молоток бив його по черепові.

Він хотів заплющити очі, але це йому не вдалось. Він не був уже паном своєї волі.

Кроки йшли прямо на чардак, на португальця, що притулювся спиною до об'явку, скажено вчепишись за його своїми пальцями.

Цей чоловік очевидячки щось бачив. Він хотів утекти, він хотів, бачилось, силою відірвати ноги від ґрунту, але в його не вистарчало снаги. Невидима істота, здавалося, вхопила його. Тоді розціпив він у надмірному яко-мусь зусиллі свої зуби і промимрив бляшаним голосом, що наче йшов десь віддала, слова: «мамо, мамо.»

Його очі потьмарились, обличчя в його посіріло, як попіл. Корчі тіла скінчились. Він упав і важко вдарився чолом об корабельний чардак.

Незрима істота йшла далі. Француз знову почув човгання її кроків. Здавалось, вона йшла на обох англійців. І жахлива гра відбулася ще раз. І тут був знову той самий дворазовий поклик, витиснений із горла жахом смерти, поклик: «мамо, мамо»,—і з покликом тим одлетіло життя.

«Тепер воно прийде до мене»,— подумав француз. Але нічого не прийшло. Навкруги все тихо. І він був один з мертвими.

Ранок ішов далі. Він не ворухнувся з свого місця. У його була тільки одна думка,—коли воно прийде? Його губи повторювали механічно весь час цю маленьку фразу: «коли воно прийде, коли воно прийде?»

Туман поволі розвіявся. І сонце, що було вже близько до півдня, обернуло море в неозору променисту площину, в неозору срібчу рівнину, що пускала з себе проміння у простір, наче друге сонце.

Знов усе було тихо. Тропічна спека клекотіла скрізь у повітрі. Повітря, здавалось, кипіло, і ніт біг густими борознами по сірому обличчі у француза. Його голова, в потилицю якій пекло сонце, здавалась йому величезною червоною бантою, повною огню. Він бачив, що голова його росла геть там, на небі. Все вище здіймалася вона, все гарячіше ставало йому. Але там, через трап, що його останні спіралі губилися в білому полум'ї сонця, повзла поволі слизька гидотна біла мокрiнь. Її кліщі намащували дорогу вгору, а вохкий хвіст ще повертався в горлі у його.

Він добре почував, що власне стоїть така спека, що жадна людина не могла-б її витримати.

Ураз—бах!—ударив його хтось огняною штангою по голові, і він упав. «Це смерть», подумав він. І він лежав який час на рознечених дошках на кораблі.

Раптом він опритомнів. Тихий, тонкий сміх, здавалось, губився за ним. Він подививсь і побачив—судно йшло, судно йшло, всі вітрила було рознущено. Вони напнулись біло й опукло, але не було жадного вітру, ні найтихішого подиху. Море лежало біле, як свічадо.—вогняне пекло. І вгорі, в небі розкотилось сонце, як гігантська маса розтопленого заліза. І скрізь було воно на небі, скрізь розповзався його вогонь, і повітря горіло. Геть далеко, як дві блакитні крапки, лежали острови, що до їх завітав корабель.

І враз знову повстав жах, величезний, як тисячоніг, що біг по його жилах і кам'янив їх, де проповз своїми холодними рухливими ніжками.

Перед Їм лежали мертві. Обличчями до неба. Хто їх поперевертав? Шкура в їх була блакитно-зелена. Їхні білі очі дивились на його. Тіліня торкнулося вже їх і розтягло Їм губи, а щок скривило в божевільну посмішку. Тільки труп ірландця спав у своєму гамакові. Він спробував поволі, тримаючись за борт корабля, піти вгору.

Але невимовний жах зробив його слабким і безсилим. Він внав навколінки. Тепер він знав: зараз воно прийде. Щось стояло за щоглою. Чорна тінь. Тепер воно йшло, човгаючи по чардакові. Тепер воно стояло за дахом каюти, а тепер воно йшло вперед. Якась стара жінка в чорному старомодному вбранні, довгі білі пасма спадали у неї з обох боків на біде старече обличчя. Двоє очей невизначеного кольору, подібні до двох гудзиків, пильно дивились на його. І скрізь її обличчя було засіяно синіми й червоними прищами, і як дідема стирчали на її лобі дві великі червоні гупі, що на їх було нап'ято білого бабусинога очіпка. Її чорний кренолін шамотів, і вона йшла на його. В останньому одчаї він випростав руки й ноги. В його серце більш не билося. Він знов унав.

Тепер була вона вже так близько, що він бачив, як її подих, мов пранор, віяв з її рота.

Ще раз він випростався. Його ліву руку було паралізовано. Щось примушувало його стояти, щось величезне його тримало міцно. Але він ще не кинув боротьби. Він притис його до землі правицею і вирвався.

І хитаючись, без тямки, кинувся він вдовж облавку, повз мертвого ірландця в висячому гамакові, вперед, де великі мотуз'яні ванти підіймались з кінця бугшприту до передньої щогли.

Він поліз на ванти, озирнувся.

Але чума була за ним. Вона була вже на найнижчому шпроті. Йому треба було лізти вище, все вище. Але чума не кидала його, вона була прудкіша од його, вона доконче його надожене. Він учепився руками і ногами за шворку, бігав туди і сюди, понав ногою в петлю, вишморгнув її і виліз вище. Чума була в де-кількох метрах од його. Він ліз вздовж найвищої реї. На кінці реї була шворка. Він дійшов до кінця реї. Але де-ж ділася шворка? Там порожня була просторинь.

Глибоко внизу було море і чардак. І прямо під ним лежали обидва мерці. Він хотів вернутися назад, але чума була вже на другому кінці реї.

І вона йшла, вільно балануючи на реї, як звичний матрос з гнучкою ногою.

Тепер лишилося тільки шість кроків, тепер вже тільки п'ять. Він тихо рахував, а жах смерти в міцних корчах розімкнув його щелепи, наче він позіхав. Три кроки, два кроки.

Він просунувся вперед, махнув в повітрі руками, хотів за щось вхопитись, перекинувся і впав з гуркотом на чардак, вдарившись головою об залізну штангу. І так він лежав з розчавленим черепом.

Чорна буря знялася швидко на океані зі сходу. Сонце в густих сховалося хмарах, як вмираючий, що напинає ковдру на обличчя. Дві великі китайські джонки з піднятими вітрилами виринули з щільми. Вони неслися серед бурі, здіймаючи галас, запаливши священні огні й при звуках флейт. Перед ними промчав корабель, величезний, як гігант, як летюча тінь демона. На чардакові стояла чорна постать. І в сяйві вогню здавалось, що вона росла, і її голова знялась по-малу над щоглами, а міцні руки обводили круги, наче журавель проти вітру. Жовто-сірий просвіт з'явився в хмарах. І корабель мчав прямо туди, в жахливу ясність.

З М І С Т:

	Стор.
Георг Гайм <i>О. Б.</i>	7
1. П'яте Жовтня	11
2. Божевільний	23
3. Різання труну	38
4. Йонатан	41
5. Корабель	54

